

**Kur'an'da Neslin Korunmasının İnsanın Tekâmülüne Katkısı
-Mü'minûn Sûresi 1-11. Âyetler Bağlamında-**

**The Contribution Of Protection The Generations İn The Quran To Human
Maturation**

In The Context Of Surah Al-Mu'minun Verses 23/1-11

Yazarlar

Lokman BEDİR

Dr. Öğr. Üyesi Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

lokman.bedir@bilecik.edu.tr

ORCID: 0000-0002-7735-5171

Ahmet ÖZBEK

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

ahmet.ozbek@diyanet.gov.tr

ORCID: 0009-0007-0177-5675

Orhan SÖĞÜT

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

orhnsqt@gmail.com

ORCID: 0009-0001-6063-1272

ÖZ

İnsan, Allah'ın (c.c.) yarattığı en şerefli mahlûk olarak yeryüzündeki halifesidir. Her daim maddi ve manevi olarak gelişmeye, olgunlaşmaya, insan-ı kâmil olmaya ihtiyaç duyar. O'nun istediği şekilde örnek bir mü'min olmak, çok yönlü tekâmüle sahip olmayı gerektirir. Bu yönlerden biri de doğumundan itibaren mükemmele doğru olan bu yolculuğunda büyük bir öneme sahip olan insanın neslinin korunmasıdır. Yüce Allah insandan yaratılış gayesine ve insanlığın getirmiş olduğu haysiyete uygun bir şekilde yaşamasını ister. Meşru evlilik yolu ile güzel bir yuva kurmasını emreder. Tekâmül sahibi bir insan da bu minvalde kuracağı yuva ile hayırlı nesiller yetiştirmeli ve geleceğine sahip çıkmalıdır. Neslin muhafaza edilmesi, iffet ve haysiyet sahibi olunmasına ve insanın helal dairesinde yaşamasına vesile olur. Bu tamamlanma ve gelişme sürecinde, nesil ve aile korunursa, insanın haysiyeti, iffeti ve saygınlığı da korunmuş olur. Yüce dinimiz İslam'da, dinin, canın, neslin, aklın ve malın korunması zaruri beş temel ilke olarak ifade edilmiştir. Günümüze bakıldığında ise insanın tekâmülü için neslin korunmasının çok büyük önem arz etmesinden dolayı çalışmamızda bu husus üzerinde durulacak ve Mü'minûn sûresi 23/1-11. âyetler bağlamında konu incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Nesil, Tekâmül, Neslin Korunması.

ABSTRACT

Human, as the most honorable creature created by Allah, is his caliph on earth. Man is always in need of material and spiritual growth and maturation, to become the "insan-ı kâmil" (the perfect human being). To be a model believer as God wills requires possessing multifaceted perfection. One of these aspects is the protection of human lineage, which holds significant importance in the journey from birth towards perfection. Almighty Allah desires us to live in a way that befits the purpose of creation and the honor that humanity has given us. He commands us to establish a beautiful household through the means of lawful marriage. A person who possesses maturity should also raise virtuous generations with the home they establish on this basis and take responsibility for their future. The preservation of the lineage leads to maintaining chastity and dignity and living within the bounds of what is lawful for a human being. In this process of completion and development, if the generation and family are protected, then the dignity, chastity, and honour of the individual are also protected. In our noble religion of Islam, the protection

of faith, life, lineage, intellect, and property has been established as the five essential principles. When we look at the present day, due to the great importance of protection the generation for reaching maturity of humanity, this study will focus on this matter and the topic will be examined in the context of verses 23/1-11 of Surah Al-Mu'minin.

Key Words: Tafsir, Lineage, Maturation, Protection.

GİRİŞ

İnsanlığın devamı kadın ve erkeğin evlenmesiyle ve çocuk sahibi olmasıyla sağlanır. Önce aile oluşur, ailelerden DE toplum oluşur. Kurulan bu düzenin bozulmaması yine insanların elindedir. Kur'an'ı Kerim'de insanın konumu ve mahiyeti büyük öneme sahiptir. Kur'an'ı Kerim, insanı tekâmül sahibi olmaya sevk eden ve yaratıcısı olan Allah'ı (c.c.) tanıtan bir kitaptır (el-İsrâ, 17/9). İnsanların cehennem ehlinden olmaması için birçok öğütler, uyarılar ve müjdelere barındırır. Bunlardan bir tanesi de neslin korunmasıdır. Yaratılışı itibariyle Allah'ın (c.c.) yeryüzündeki halifesi olan insan, (el-Bakara, 2/30) ancak Allah'ı (c.c.) tanımak, Hz. Peygambere uymak ve neslin korunması da dâhil olmak üzere emir ve nehiylere riayet etmek suretiyle gerçek kemale ve mutluluğa ulaşır.

Neslin korunması ilkesinin ehemmiyetini daha iyi anlayabilmek adına ilk önce mutlak korunması istenen maslahatların başında gelen Zarûrât-ı Hamse'ye değinmek yerinde olacaktır.

1. Zarûrât-ı Hamse

İslam dini, yaşamı kolaylaştırmak, zorluk ve sıkıntılardan uzaklaştırmak için belirli ilkeler ortaya koymuştur. Zaten insan, yaratılışı gereği hep kolaya yönelme, ihtiyaç ve çıkarlarını en kısa yoldan gidermeye meyillidir. Bu durum akıl sahibi her insanın reddedemeyeceği kadar açıktır. İslam'ın yaşanmasındaki kolaylaştırma ilkesi konusunda geçmişte birçok çalışmalar yapılmıştır. Bazı bilim insanları temel ilke olarak kolaylaştırmayı ele alırken, bazıları ise azimet – ruhsat ilişkisi içerisinde konuyu işlemişlerdir (Çalış: 2018, XLIV, 141-144).

İnsan, İslam dininin verdiği haklar sayesinde, hayatını mutlu ve huzurlu bir şekilde devam ettirebilir. Bu temel haklar, her insanın din, dil, ırk ayrımı yapılmadan doğuştan sahip

olduğu haklardır. Verilen bu hakların insanı dünyada ve âhirette esenliğe ulaştırabilmesi için korunması gereken bazı ilkeler vardır ki; bu ilkelere “zarûrât-ı hamse”, diğer ifadelerle makâsîd-ı hamse veya külliyyât-ı hamse denir. Bu ilkeler; canın, malın, neslin, aklın ve dinin korunmasıdır (Boynukalın: 2013, 425).

Canın korunması yani yaşama hakkı, insanın en temel ve en doğal hakkı olarak kabul edilmektedir. Varlığın devam ettirilebilmesi, hayati fonksiyonların sağlıklı ve sürekli olarak çalışması ile mümkündür. Kur'an'da canın korunması hususunda kasten, bilerek ve isteyerek bir kimsenin başkasını öldürmesi veya kendi canına kıyması neticesinde cehennem ile cezalandırılacağı açıkça bildirilmekle (en-Nisâ, 4/93) birlikte yüce Allah'ın verdiği yaşama hakkını yine kendisinden başkasının alamayacağı anlaşılmaktadır. Bundan dolayıdır ki, İslam dininde bir insanı öldürmenin bütün insanlığı öldürmekle, aynı şekilde bir insanı kurtarmanın da bütün insanları kurtarmakla eşdeğer olduğu kabul edilir (el-Mâide, 5/32).

Malın korunması ilkesi, kişinin yaşamında haram ve gayr-ı meşru yoldan olmayıp, alın teri ile çalışarak kazandığı malı, eşyayı, kıymet değeri olan tüm varlıkların korunmasıdır. Tekâmül sahibi onurlu ve haysiyet sahibi insan, kazandığı malını biriktirir, satar, gelirinden faydalanır ve yaşamını bu sayede devam ettirir. Bir kimsenin kendi emeği ve gayreti ile kazanmış olduğu malı, onun rızası dışında ve haksız yollara başvurarak almak, kullanmak, tıpkı hile, karaborsacılık, rüşvet, gasp, tefecilik, hırsızlık gibi büyük günahlardan sayılmış ve dinimizce yasaklanmıştır (el-Mâide, 5/33-38; el-En'âm 6/152; el-İsrâ' 17/34).

Aklın korunması ilkesi, Allah'ın diğer canlılardan üstün kıldığı insana bahşetmiş olduğu akıl nimetinin muhafazası demektir. Akıl, insana verilmiş olan en değerli nimetlerden ve insanı insan yapan en önemli unsurlardan biridir. İnsan, akıl sayesinde iyiyi ve kötüyü ayırt edebilmekte ve dini yönden muhatap olarak kabul edilmektedir. Aklı olmayan insan, mükellef tutulmamaktadır. Akıllı insan, yapmış olduğu davranışlardan ve emrolunduğu dini vecibelerden hesaba çekilecektir. İslam dini, insanın huzur içerisinde, güven ve mutlulukla yaşamına devam etmesini öğütler. Bunun için de insan aklına zarar verebilecek hangi unsurlar varsa, bunlardan uzak durulmasını ister. Bunun yolları da başta aklın doğru ve sağlıklı bir şekilde kullanılmasına engel olan, insanın karar yetisini zedeleyerek olumsuz yollara başvurmasına neden olan alkol ve uyuşturucu gibi

maddelerden sakınmaktan geçer. Allah (c.c.) Kur'an'ı Kerim'de: *“Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar, fal okları şeytan işi iğrenç şeylerden ibarettir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz”* (el-Mâide, 5/90) buyurarak bu maddelerin zararından, akli karıştıran şey olduğundan ve onlardan uzak durmanın kurtuluş vesilesi olacağından bahseder (İbni Ebî Hâtim: IV, 1196).

İbni İshak (ö. 151/768), içkinin haram kılındığını beyan eden yukarıdaki âyetin nüzul sebebi olarak Ebî Meysere'den şöyle bir olay nakleder; Hz. Ömer der ki: *“Allah'ım içki hakkında bize hükmünü apaçık bildir.”* Bunun üzerine Bakara suresindeki *“Sana içki ve kumarı soruyorlar”* (el-Bakara 2/219) âyeti nazil olur. Hz. Ömer çağrılır ve âyet kendisine okunur. O yine; *“Allah'ım içki hakkında bize hükmünü apaçık bildir”* der. Bunun üzerine Nisâ' suresindeki şu âyet nazil olur: *“Ey iman edenler sarhoş iken namaza yaklaşmayın.”* (en- Nisâ' 4/43). Rasûlüllah'ın müezzini namaz için ezan okuduğunda; *“sarhoş olanlar kesinlikle namaza yaklaşmasın”* der. Yine Hz. Ömer çağrılır ve âyet kendisine okunur. O yine; *“Allah'ım içki hakkında bize hükmünü apaçık bildir”* der. En nihayet Mâ'ide suresindeki; *“Ey iman edenler içki, kumar, dikili taşlar ve fal okları şeytan işi pisliklerdir. Onlardan uzak durun ki; kurtuluşa eresiniz”* (el-Mâ'ide 5/90) âyeti nazil olur. Hz. Ömer de: *“İşte şimdi tamam oldu”* der (Mâverdî: II/64).

Hz. Aişe'den (r.a.) nakledildiğine göre o şöyle der: *“Eğer ki, Kur'an'ın ilk ayetleri ‘içki içmeyin ve zina etmeyin’ hükümleriyle inseydi, insanlar Hz. Peygamber'in etrafından dağılırlardı.”* (Buhârî, “Fezâilü'l-Kur'ân”, 6). İslam'ın ilk muhataplarının olduğu toplumda, içkinin çok yaygın olması sebebiyle, önce kişideki iman sağlamlaştırılmış, ilâhî emirlere mutlak surette itaat edilmesi kalplere yerleştirilmiştir. Kesin yasak, inanç yönünden temelin atılmasından sonra emredilerek başarılı sonuca ulaşılmıştır. (Karaman vd.: 2012, II, 336-337).

Kurtubî'ye (ö. 671/1273) göre âyet, Müslümanlara bu pis ve çirkin şeyleri terk etmeleri yönünde bir hitaptır. Cahiliye döneminde, bu kötü fiiller, insanların en büyük arzuları ve alışkanlıkları haline gelmişti. Bu alışkanlık Müslümanların kendi nefislerine yenik düşmelerine neden olmuştu. Allah (c.c.) içkiyi tamamen haram kılınca, Müslümanlar kendilerine daha ağır ve zor gelen bir haramın olmadığını ifade etmişlerdir. (Kurtubî: 2003, VI, 286).

Dinin korunması ilkesi, her Müslümanın öncelikli görevlerinden birisidir ve bu konuda

üst seviyede hassasiyet göstermelidir. Buradaki koruma ile amaçlanan en temel olgu; sağlam, doğru bilgi, kaynaklardan dinin öğrenilmesi ve öğretilmesidir. İslam dininin ana kaynakları, Kur'an'ı Kerim ve Hz. Peygamber'in sünnetidir. Bu ana kaynaklara dayanmayan, Kur'an'ı Kerim'in veya Hz. Peygamber'in sünnetinin küçük bir kısmını dahi kabul etmeyen bir din anlayışı kesinlikle kabul edilemez. Dinin korunabilmesi için, çıkar uğruna dine zarar verecek her türlü bidatten, batıl inançtan ve hurafelerden uzak durulması, iman esaslarının ve ibadetlerin getirdiği yükümlülüklerinin doğru bir şekilde ifa edilmesi gerekmektedir. Bundan dolayı İslam dininde her Müslümana bu ibadetler farz kılınmıştır. Sosyal bir varlık olan insanın yaşayacağı toplumun düzenli ve ıslah edilmiş olması gerekmektedir. Bu ıslah ve düzen için din belirli ilke ve esaslar ile insana birçok konuda öğütlerde bulunur. Huzurlu ve güvenli bir toplum oluşturmak için sevgi, saygı, adalet, doğruluk gibi ahlâkî güzellikleri emreder. Aileler arasında huzurlu yaşamayı, akraba ve komşularla güzel geçinmeyi öğütler. Din, insanın kimi zaman karşı karşıya kaldığı yalnızlık, üzüntü, korku, çaresizlik gibi musibetler karşısında ümit, güven ve teselli sağlayarak sığınak olur. İnsanın inanma ihtiyacına, anlam arayışına cevap verir. Hayatta karşılaştığı tüm sıkıntılara karşı güç verir. Din, insanlar için manevi sorumluluk ve ahlâk kaynağıdır. Dinin eksikliği kişilerin yaşamlarında boşluğa düşmelerine ve hayatta varlıklarını sorgulamalarına sebep olur. Ancak bütün bunların olabilmesi için dinin iki ana kaynağı olan Kur'an ve sünnet esas alınmalıdır.

Neslin korunması, insan neslinin azalmaması ve herhangi bir nesep karmaşasının ortaya çıkmaması adına oldukça önemlidir. Cinsiyetsizlik, cinsel sapkınlık, nikâhsız ilişkiler, çocuk aldırma ve ahlaksızlığın yaygınlaşması gibi birçok sebep mevcut ve gelecek nesillere zarar vermektedir. Nesil, Allah (c.c.) ve Resulünün emir ve yasaklarına uymakla, geçerli bir nikâh ile evlenmekle ve kurulan aile bağlarını sağlam bir ahlâkî zemine oturtmakla muhafaza edilebilir.

Sıralanan bu ilkeler korunduğunda, kişilerin ve toplumun belirli bir düzen ve disiplin içerisinde yaşaması sağlanır. Dünya hayatında mutluluk yakalanırken Allah'ın (c.c.) emir ve yasaklarına uyulduğu için va'dedilen cennet nimetlerine ulaşmak da mümkün olacaktır.

2. Neslin Korunması

Nesil kelimesi, birbirini takiben devam eden soy (el-Ferâhidî: 2003, IV, 218), belirli bir

zaman aralığında beraber yaşamış insan topluluğu ve kuşak (TDK: Nesil, 2024) gibi anlamlara gelir. Neslin korunması ilkesi ilk olarak Cüveynî tarafından temeli atılan ve daha sonra Gazali'nin önem derecesine göre sıralamaya tabi tutarak oluşturduğu maslahatlar içerisinde Zarûrât-ı Hamse başlığı altında yer alır. (Boynukalın: 2013, 425).

Neslin korunması başta kişinin, ailenin ve toplumun varlığını sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmesi için önemlidir. Eğer neslin korunmasına yönelik gerekli tedbirler alınmazsa telafisi zaman alacak birçok sorun ortaya çıkabilir. Öyle ki Zarûrât-ı Hamse içerisinde yer alan dinin, aklın, malın ve canın korunması ilkelerine dair yapılacak uygulamalar kısa süre içinde sonuçlanırken nesil ile ilgili yapılacak uygulamalar uzun vadede sonuç vermektedir (Bayar: 2020, 129). *“Onlardan önce nice nesilleri helâk ettiğimizi görmediler mi? Yeryüzünde size vermediğimiz imkân ve iktidarı onlara vermiştik. Onlara bol bol yağmur yağdırmıştık. Topraklarından nehirler akıttık. Sonra da günahları sebebiyle onları helâk ettik ve arkalarından başka bir nesil var ettik”* (el-En'âm 6/6). *“Âd ve Semûd kavimlerini, Ress halkını ve bunların arasında pek çok nesilleri de helâk ettik”* (el-Furkân 25/38) âyetlerinden anlaşıldığı üzere gerekli tedbirler ve uyarılar dikkate alınmadığı için birçok toplum yok olmuştur. İçinde buldukları refah ve imkânları ise başlarına gelen felaketlerde onlara hiçbir fayda sağlamamıştır (Nesefi: tsz., II/307). Günümüzdeki çöküş ise psikolojik, fiziksel, ruhsal sorunların artması ve -zina gibi işlenen bazı günahların sonucu olarak çeşitli hastalıkların bulaşmasıyla gerçekleşebilmektedir.

Neslin korunmasının fayda sağladığı bir diğer husus nesep karmaşasına engel olmaktır. Nesep, kişilerin anne ve babası başta olmak üzere akrabaları arasındaki soy bağına ifade eder (el-İsfahânî: 1997, II, 633). Nesep korunmaz ise soy bağına bilmeyen kişiler arasında annesini ve babasını tanımadığı için ilerleyen süreçte öz kardeşlerin birbirleriyle evlenmesine, evlilik dışı cinsel ilişki yoluyla kendilerini tatmin etmeleri ile aile hayatının kurulamamasına ve toplumda cinsel sapkınlıkların artmasına yol açılır. Buna mani olmak ve birbirleri ile ünsiyet kurup uyum içerisinde yaşayabilmeleri için (ez-Zühaylî: 2009, VII, 496); Yüce Allah, insan cinsinden olmak üzere yarattığı kadın ve erkeğin birbirleriyle evlenerek çocuk sahibi olmalarını, hayatlarını helal yollarla devam ettirmelerini ister (en-Nahl: 16/72). Neslin korunması, ailenin korunması ile mümkündür. İslam dini, aileye çok büyük önem vermiştir. Aile, insanın eğitiminin ve gelişiminin başladığı ilk kurumdur. Dini, ahlâki, milli ve manevi değerler ilk olarak aile ortamında

öğrenilir. İslam dini, ailenin ve neslin korunabilmesi için belirli prensipler ortaya koymuş, onların gerçekleştirilmesini teşvik etmiştir. Evlilik, bu prensiplerin başında gelir (Tirmizî, “Birr”, 33).

Neslin korunmasında büyük öneme sahip bir diğer husus da çocukların yetiştirilmesine özen göstermektir. Tekâmül sahibi bir insan, evlatlarının yetiştirilmeleri, iyi bir eğitim almaları ve geliştirilmeleri için çabalar. Onları yanlış davranışlardan ve kötü tutumlardan korur. Bununla birlikte Allah’ın (c.c.) ihsan ettiği evlatların, hem emanet hem de imtihan olduğunu unutmamak gerekir. Kur’an’ı Kerim’de, çocuklarını yaratılış fitratlarını koruyarak Allah’ın (c.c.) emir ve yasaklarına uygun şekilde yetiştiren tekâmül sahibi kişilere, âhirette mükâfat verileceği müjdesi vardır: “*Mallarınız ve çocuklarınız ancak birer imtihandır; Allah katında ise büyük bir mükâfat vardır*” (et- Teğâbun: 64/15). Yani çocuklarınız imtihan ve sıkıntı vesilesidir. Çünkü insanı günaha ve azaba duçar ederler ki bu ikisinden daha büyük bir imtihan yoktur. Zemaşerî’nin naklettiği bir hadise göre: “Kıyamet günü bir adam getirilir de; ‘Çoluk çocuğu bunun sevaplarını yemiş bitirmiş!’ denir.” (ez-Zemaşerî: 1998, 6/135-136. Ancak bu hadis kütüb-ü sitte kaynaklarında bulunmamaktadır). Yine rivâyete göre Hazret-i Peygamber hutbe îrad ederken, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin üzerlerinde kırmızı entarileriyle düşe kalka geliyorlarmış. Hazret-i Peygamber derhal inip yanlarına varmış ve onları alıp, minberin üzerinde kucağına oturtmuş ve “Allah doğru söylemiş: ‘Mallarınız da çocuklarınız da sadece imtihan vesilesidir.’ Şu iki minik yavruyu görünce onlara sabredemedim.” demiş ve daha sonra hutbesine devam etmiştir (Nesâî, “Cum’a”, 30; Tirmizî, “Menâkıb”, 30).

İslam, aile kurumuna ve insanın tekâmül seviyesine ulaşma noktasına zarar veren gayri meşru ilişkileri ve -hangi çeşitte olursa olsun- cinsel sapkınlığı açıkça yasaklamıştır. Kur’an’ı Kerim’de eşcinsellik ve eşcinsel ilişkinin çok çirkin bir fiil olduğu ifade edilmiş, Allah’ın (c.c.) koymuş olduğu sınırları açık ve kesin bir şekilde çiğnemek olduğu ortaya koyulmuştur (en-Nisâ: 4/15-16; el- A’raf: 7/80-84; eş-Şuarâ: 26/161-175). Toplumun kaynağını oluşturan ve onun geleceği için büyük önem taşıyan aile kurumu için en büyük tehditlerden biri olan zina, toplumdaki düzenin ve neslin bozulmasına, ziyan olmasına, hayâ duygusunun yok olmasına, ayrıca birçok hastalığın da türemesine sebep olmaktadır. Allah (c.c.) zina hakkında “*son derece çirkin bir iş ve çok kötü bir yol*” (el-İsrâ: 17/32; el-Furkân: 25/68; el-Mumteħine: 60/12) ifadeleriyle uyarıda bulunmuştur. Zira o yolun sonu cehenneme çıkar (İbn Atıyye el-Endelüsî: 2001, III/452). Bu sebepledir ki; meşru

yollarla ve insan fitratına uygun bir yol olan nikâh ile aile kurumunun oluşmasını emretmiştir.

3. İnsanın Tekâmülü ve Mertebeleri

Kur'an'da insanın ahsen-i takvim üzere yaratıldığı ifade edilir. Bununla beraber imtihan gereği kendisine hayra da şerre de meyilli bir fitrat verilir. Ancak hayırda kemale ermesi istenen insana tekâmül yolları da gösterilir. Eğer insan kendisine gösterilen bu kemal yollarını dikkate alırsa kâmil insan olur. Bu manada önce insanı tanımak gerekmektedir.

3.1. İnsan Kimdir ve Nedir?

İnsan, Allah'ın (c.c.) en güzel şekilde yarattığı onurlu bir varlıktır (el-İsrâ' 17/70). Köken bakımından Arapça olan *insan* (إنسان) kelimesi düşünen, konuşan canlı (Cürçânî: 1403/1982, 35) anlamlarıyla birlikte, bazı görüşlere göre, *Cin* (جن) kelimesinin zıddı olarak eserlerde yerini almıştır (el- İsfahânî: 1412/1991, I, 94). Kur'an'ı Kerim, insanın hem fiziksel hem de ruhsal boyutlarına değinmiş, onu akıl ve özgür irade sahibi bir varlık olarak nitelendirmiştir. Kur'an'a göre insan, dünya hayatında iyi veya kötü seçim yapma kapasitesine sahip, akılla donatılmış ve bu akıl nimeti ile birlikte özgür bırakılmış, bunun neticesinde de sorumlu tutulmuş bir varlıktır. İnsan, yapacağı seçimlerle âhîret yurdundaki hayatına yön verecektir. İnsanın doğumu, hayatı, ölümü hâsılı tüm hasletleri kutsal kabul edilir ve bunların korunması gerekir. Toplum içerisinde sorumluluk sahibi olan insan; adalet, şükür, sabır gibi erdemleri geliştirme yetisine sahip bir varlıktır.

Allah'ın (c.c.) Kur'an'ı Kerim'de doğrudan insanı muhatap alıp; "Ey insan" şeklinde hitap etmesi, onun Allah (c.c.) katındaki yüksek değerine örnek gösterilebilir. Bununla birlikte Allah, (c.c.) insan adı ile bir sûre indirmiş ve bu kelimeyi Kur'an'ı Kerim'de defalarca zikretmiştir.

3.2. İnsanın Ahsen-i Takvîmde Yaratılması

İnsan, Allah'ın (c.c.) diğer canlılardan ayırdığı müstesna varlıktır. Öyle ki bazı özellikleri itibariyle meleklerden daha üstündür. Bu durum, meleklerde bile olmayan bir ayrıcalığın kendisinde bulunmasındandır. Bu ayrıcalıkta muhakeme etme, düşünme, akletme yeteneğinin olmasıdır. Örneğin satın alınan bir ürünün kalitesi, onun üretilmesinde kullanılan malzemelerin değeri ve işçiliğinin en uygun şekilde yapılması ile ilgilidir. İşte insan da her bir uzvu ve bilhassa akli ile Allah (c.c.) tarafından olması gereken en ideal

özelliklerle yaratılmıştır.

İnsan, hem ruh yönünden hem de beden yönünden yaratılan varlıkların en mükemmeli ve en şerefliisidir. Varlık âleminin hizmet merkezinde yerini almıştır (el-Câşiye 45/13). Kur'an-ı Kerim'de: “*Şüphesiz biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır*” (et-Tîn: 95/4) buyrulur. İnsanın yaratılışının en güzel şekilde olması ve âyetin devamında en dibe indirilmesi ifadesi dikkate şayandır. Bu süreç hem maddi hem manevi hem bedensel hem de ahlâki boyutu ile yorumlanabilir. Tekâmül sahibi insan, ahsen-i takvim derecesine ulaşmaya çalışan, bunun için çabalayan, gelişen, olgunlaşan, kemâle eren insandır. Bunun yolu da Allah'a (c.c.) iman ettikten sonra, O'nunla kurduğu muhabbet yolunda dereceler kazanmaktır.

Taberî (ö.310-923) bazı âlimlerin âyette geçen “ahsen-i takvim” ifadesiyle insanın en güçlü, en çevik gençlik döneminin kastedildiğini ifade etmiştir. Yine bazı âlimlere göre bu ifadeyle Allah'ın (c.c.), hayvanların bazılarını yüz üstü yaratmasına karşın insanı bunun dışında tutması ve ayakta yaratması kastedilmiştir. Taberî'ye göre bu konuda en doğru görüş, “ahsen-i takvim” ifadesinin derinliği ve mahiyeti saklanmış olmasının yanında, insanın en iyi şekilde ve en güzel biçimde yaratılmasını ifade eder (Taberî: 2001, XXIV, 508).

Mâturîdî (ö. 333/944), Allah'ın (c.c.) “ahsen-i takvim” ifadesiyle insanları onurlandırdığını, onları değerli kıldığını ifade etmiştir. Allah (c.c.) onlara, akıl vermek suretiyle iyilikle kötülüğün, değerli olanla değersiz olanın, güzelliklerle çirkinliklerin, hikmetle ahmaklığın ayırt edilmesini sağlayan kabiliyeti bahşetmiştir. Yine onları onurlandırarak birbirleriyle iletişim kurabilecekleri, hayırlı sözler konuşabilecekleri dil vermiştir. İnsanlar bu dil ile hikmeti ve bilgeliği anlama yetisine sahip olmuşlardır. Allah (c.c.) insanlara en güzel ve en temiz rızıkları bahşetmiştir. Yeryüzündeki her şeyi onların hizmetine sunmuştur ki bütün bunlar insanın ahsen-i takvim'de yaratılmasının sonucudur (el-Bakara, 2/30; Mâturîdî: 2005, VII, 86).

3.3. İnsanın Tekâmülü

Tekâmül kelimesi; gelişmek, olgunlaşmak, en güzel hale gelmek, tamamlanmak ve mükemmel olmak (Lisânu'l-A'rab: كمل md.; TDK: Tekâmül, 2024) anlamlarına gelmektedir. Günümüzde bilimsel ve felsefi çalışmalarda birçok açıdan ele alınan tekâmül kelimesi, kemâl kökünden türemiştir. Yine modern Arapçada *tatavvur*, *istihâle*,

tahavvül ve *tebeddül* kelimeleriyle de yakın anlamda kullanıldığı (Bayrakdar: 2011, 40, 337-339) söylenmiştir. Bazı bilim insanları, tekâmül ifadesini evrim ile eşdeğer olarak kullanmışlardır. Fakat çalışmamızda kelime manalarında açıklandığı üzere, Allah'ın (c.c.) istediği olgun, gelişmiş, mükemmel bir mü'min anlamında kullanılacaktır.

3.4. Kâmil İnsan

İnsan-ı kâmil, insanlığın en yüksek makamına ulaşmış olan, mükemmellik ve erdemlilik sahibi olan kişilere denir. İnsan-ı kâmil; dünyevi zaafardan arınmış, ahlâkî erdemlerin en yüce mertebesine ulaşmış, hem kendi benliğini hem de tüm evreni tanıyan, yaratan ile en sağlam bağları kurabilen kişiye denir. Bununla birlikte İnsan-ı kâmil, Allah'a tam bir teslimiyet içinde olan, O'nun emir ve yasaklarına tam manada riâyet eden, nefsin muhasebesini yapan ve günahlardan arınma konusunda yüksek çaba gösteren, yüksek ahlâk sahibi, ilim ve hikmet peşinde koşan kişidir.

Yüce Rabbimiz Kur'an'ı Kerim'inde tekâmül sahibi bir insan olabilmenin şartları olarak, Kur'an-ı Kerim'i esas almak suretiyle iman esaslarının kabul edilmesini ve sâlih ameller içerisinde yaşanmasını bildirmiştir. Ayrıca kişinin, Kur'an'a uygun bir şekilde, Allah'ın (c.c.) razı olduğu şükür dolu bir hayat yaşaması durumunda tekâmül sahibi olacağını, aksi halde insanı hem dünyada hem de âhirette büyük sıkıntılar beklediğini haber vermektedir (Tâhâ: 20/124; İbn Kesîr: 2000, IX, 377-380; geniş bilgi için bkz. Bedir: 2017, 204-206). Hz. Mevlâna (ö. 672/1273), insan-ı kâmilî ney ile sembolleştirmiştir. Kamışın ney haline bürünene kadar geçirdiği süreç ile insanın kemâl mertebesine ermesi arasında bağ kurmuştur. Ney'in kızgın demirle dağlandığı gibi, insanın da yaratılışındaki maddî unsurları olan toprak ve sudan uzaklaşmak suretiyle ilahi ruhu görmesi ve Allah'a karşı aşk ateşiyle yanmasıyla olgunlaşmasını birbirine benzetmiştir. Ney'in oluşum serüveniyle, insanın kemâl mertebesine ulaşması benzer bir zorluktadır. Kişi, çok çetin bir eğitim serüveninden geçecek, bu eğitimin sonunda da olgunlaşarak tekâmül sahibi bir mü'min haline kavuşacaktır (Demirci: 2006, 105-110).

4. Neslin Korunmasının İnsanın Tekâmülüne Katkısı

Toplumun ve insanlığın huzuru, kişinin yaşamı boyunca onu mutluluğa götüren haklarının korunması ile doğru orantılıdır. Sağlıklı ve meşru bir neslin olması da bu huzurda büyük etkiye sahiptir. İnsanın tekâmül seviyesine ulaşabilmesi ve Allah'ın (c.c.) istediği örnek bir mü'min olma yolunda ilerlemesi de bu mutluluk ve huzur ile alakalıdır. Tekâmül sahibi olabilmek için neslin korunması büyük bir öneme sahiptir. Kanaatimizce,

neslin korunmasının başında gelen meşru evlilik, her iki hususu da tamamlar niteliktedir. İnsan, evlenerek hem imanına hem de tekâmülüne katkı sağlamış olur. Evlilik neslin devamlılığını, nefsin kötülüklerini ve iffetin de muhafazasını sağlar. Hz. Peygamber (s.a.s.) bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

يَا مَعْشَرَ الشَّبَابِ، مَنْ اسْتَطَاعَ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ، فَإِنَّهُ أَغْضُ لِلْبَصْرِ وَأَحْصَنُ لِلْفَرْجِ، وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَعَلَيْهِ بِالصَّوْمِ فَإِنَّهُ لَهُ وَجَاءٌ

“Ey gençler topluluğu! Kim evlenecek gücü bulursa evlensin, çünkü bu, gözü haramdan alıkoyma konusunda daha iyidir ve daha fazla iffet sağlar. Kim gücü yetmezse oruç tutsun, çünkü oruç, ona bir kalkandır” (Buhârî, “Nikâh”, 3).

Evliliğin ve bu sayede neslin korunmasının insanın tekâmülüne çok yönlü katkısı bulunmaktadır. Başta gözleri haramlardan koruyarak uzaklaştırması, iffeti koruması, dolayısıyla da gayri meşru ilişkilerin önüne geçmesiyle neslin muhafazasını sağlar. Neslin korunmasıyla, insan türünün yok olmasının önüne geçilir. Meşru ilişkiler de birbirine karışması gibi tehlikelerden nesebi muhafaza eder. Unutulmamalıdır ki, meşru birlikteliklerle kurulmuş bir yuvada ve iyi ilişkilerin olduğu ailelerde tekâmül sahibi bireyler yetişir. Meşru ilişki (evlilik), neslin muhafazası yönünden, doğacak çocuğa müdahale edilerek kürtaj gibi meşru olmayan yöntemlerin de önüne geçer. Bu olumsuz davranış zaten tekâmül sahibi bir bireyde asla olmaması gereken bir durumdur.

Neslin korunmasına katkısı olan bir diğer etken, ahlâk sahibi güzel bir evlat yetiştirmektir. Bu özelliklerde hayırlı evlatlar ise, ancak tekâmül sahibi bireylerin olduğu ailelerde mümkündür. Hz. Peygamber (s.a.s.) çocukların yetiştirilmesi ile ilgili bir hadisinde şöyle buyurmaktadır:

أَكْرِمُوا أَوْلَادَكُمْ وَأَحْسِنُوا أَدَبَهُمْ

“Çocuklarınıza ikramda bulunun; onlara güzel bir terbiye verin” (İbn Mâce, “Edeb”, 3). Neslin korunmasında, kişilik haklarının önemi de büyüktür. İslam dininde kişilik haklarına çok önem verilmiş ve bizzat Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından dokunulmaz olduğu bildirilmiştir. Konu ile ilgili olarak Hz. Peygamber (s.a.s.) veda hutbesinde orada bulunanlara şöyle buyurmuştur:

فَإِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ وَأَعْرَاضَكُمْ بَيْنَكُمْ حَرَامٌ كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا فِي شَهْرِكُمْ هَذَا فِي بَلَدِكُمْ هَذَا لِيُبَلِّغَ الشَّاهِدُ الْغَائِبِ فَإِنَّ الشَّاهِدَ عَسَى أَنْ يُبَلِّغَ مَنْ هُوَ أَوْعَى لَهُ مِنْهُ

“Ey insanlar! (Ey burada bulunanlar!) Bu (Zilhicce) ayınızda, bu (Mekke) şehrinizde bu (Kurban Bayramı) gününüz nasıl mukaddes ise kanlarınız, mallarınız ve ırzlarınız (şeref

ve namusunuz) da aynı şekilde mukaddestir” (Buhârî, “İlim”, 9; Müslim, “Kasâme”, 30). Mü‘minler, birbirlerine karşı kin gütmemeli, haset etmemeli, kötü düşünce içerisinde olmamalıdır. İyi hal ve düşünceler mü‘mine yakışan davranışlardır. Aile bireyleri birbirlerine güzel duygular besler, sevgi ve saygıyla yanaşırsa ailede huzur hâkim olur. Huzurlu aileler ise, topluma karıştıklarında birbirlerine karşı güzel hasletlerle ve olumlu düşüncelerle yaklaşır. Kargaşa, kavga, hakaret ve kötü niyet gibi şeytani davranışlar ortaya çıkmaz. Toplum düzen içerisinde olur. Tekâmül sahibi insanların oluşturduğu aileler ve bu ailelerin buldukları toplum da böyledir. Yukarıda sayılan olumsuz hasletleri barındırmazlar. Zaten bu seviyede bir toplumun nesli de tekâmül sahibi olacaktır.

5. Mü‘minûn Sûresi ve İnsan

Mü‘minûn sûresi, birçok isim ile anılmakla birlikte, genel olarak kabul gören adını, ilk/birinci âyetinde geçen inananlar anlamındaki “*mü‘minûn*” kelimesinden almıştır. İlk âyette geçen ifadelerden olan “*Kad eflaha*” ve “*Felâh*” adları ile de anılmaktadır (Karaman vd.: 2012, IV, 7).

Mü‘minûn sûresi, inanan tekâmül sahibi insanların üstün niteliklerini işlemektedir. Sûrede on ikinci âyetten itibaren insanın anne karnında olan gelişimini ve akabinde Hz. Nuh’un, (a.s.) Hz. Musa’nın, (a.s.) Hz. Harun’un (a.s.) ve adı verilmeyen bir peygamber ile ilgili ibretlik bilgiler vermektedir. Zikredilen peygamberlerin ortak yönlerini, tebliğ çalışmalarının benzerliğini, peygamberlerin yolundan giden inanan ümmetlerin ve yolu sapmış inkârcıların özelliklerini bildirmektedir. Bununla birlikte devamında Mekke’de bulunan putperestlerin Allah’ın (c.c.) yaratıcılığına inanmalarına rağmen ona şirk koştuklarından ve ahiret hayatına inanmadıklarından, ölümden sonra düşecekleri acı durumdan ve pişmanlıklarından haber vermektedir.

5.1. Mü‘minlerin Mü‘minûn Sûresinde Yer Alan Nitelikleri

Mü‘min kelimesi Allah’ın (c.c.) isimlerinden bir tanesidir. Sözlükte inanıp tasdik eden ve vaadine güvenilen anlamlarına gelir (Topaloğlu: 2020, XXXI, 556). Mü‘min kimse, Allah’ın (c.c.) varlığını ve birliğini kalp ile tasdik edip dil ile ikrar edendir. Kur’an’ı Kerim’de mü‘minlerin niteliklerini bildiren birçok âyet bulunmaktadır. Çalışmamızın kapsamını aşmaması adına, yalnızca Mü‘minûn sûresinin ilk on bir âyeti ile ele alınacaktır.

Mü‘minûn sûresinde Müslümanların sahip oldukları özellikler şunlardır;

1. âyet: “Mü‘minler kesinlikle kurtuluşa ermiştir.”

Kişiler ancak kendilerine yüklenen dini ve ahlâkî vazifelerini yerine getirdiklerinde dünyada ve âhirette kurtuluşa erecektir (Bebek: 1995, XII, 300). Kur’an’da kâfirlerin, nankörlerin (el-Mü‘minûn, 23/117) ve sihirbazların (Yûnus: 10/77) kurtuluşa ermeyecekleri açıkça beyan edilmiştir. Allah’ın varlığına, birliğine, emir ve yasaklarına tam anlamıyla inanmadıkça, inanılanları da hayatta tatbik etmedikçe gerçek manada dünyevi ve uhrevi kurtuluşa erilemeyeceği aşikârdır.

2. âyet: “Ki onlar, namazlarında derin bir saygı hali yaşarlar.”

Namaz, tekbirle başlayıp selamla nihâyete eren, belirli hareket ve sözlerden oluşan beden ile gerçekleştirilen bir ibadettir. Namaz ibadeti neredeyse bütün ilahi dinlerde var olan bir ibadettir. Meryem sûresi 59. âyette Hz. Âdem, Hz. Nuh ve Hz. İbrahim’den sonra namazlarını terk edecek nesillerin var olması, Âl-i İmran sûresi 39. âyette Hz. Zekeriyâ’nın namaz kılması, Meryem sûresi 55. âyette Hz. İsmail’in aile efradına namazı emretmesi, Lokman sûresi 17. âyette Hz. Lokman’ın oğluna namaz kılması için nasihatte bulunması ve Taha sûresi 14. âyette Hz. Musa’ya da namazın emredilmesi, bu ibadetin Hz. Âdemden itibaren sûre geldiğini göstermektedir. Mü‘min kimselerden istenilen ise namaz ibadetlerini huşu içinde hakkını vererek kılmalarıdır. Huşu; sessiz, alçak gönüllü olmak ve ibadetlerde Allah’ın huzurunda olduğunun farkında olarak saygı içinde hareket etmektir (Ebüssuûd: tsz., VI/123; Şener: 1998, XVIII, 422-423).

Namaz ibadeti beden ile gerçekleştirilen bir ibadet olduğundan dolayı her bir fert kendi namazını sadece kendisi kılabilir. Hiç kimse başkasından namaz ibadetini yerine getirmesini isteyemez. Mü‘min namaz ibadetini karşılığını sadece Allah Teâlâ’dan bekleyerek tevazu içerisinde yerine getirir.

3. âyet: “Anlamsız, yararsız söz ve davranışlardan uzak dururlar.”

Burada “anlamsız, yararsız” şeklinde çevirdiğimiz “اللغو” kelimesini Bikâî (885/1480); “kişiyi ilgilendirmeyen, bırakılması ve terkedilmesi lazım gelen her şey” (Bikâî: tsz, XIII, 107) şeklinde tefsir eder ki Kur’an’ın ruhuna uygun olan da budur. Mü‘min hayatının her alanında yaptığı bütün işlerinde ve konuşmalarında fayda vermeyen bir söyleme ve davranışa yönelmemeli; gıybet, dedikodu, iftira ve yalan sözden uzak durmalıdır. Hz. Peygamber’in; “Fayda vermeyen ilimden, huşu duymayan kalpten, kabul olunmayan duadan, doymayan nefisten sana sığınırım” (Müslim, “Zikir”, 73) buyruğu bu doğrultuda mü‘min kimselere rehberlik etmektedir. Yine Hz. Peygamber; “Allah’a ve âhiret gününe

inanan kimse ya hayır konuşsun ya da sussun” (Buhârî, Edeb 31, 85, Rikak 23; Müslim, Îmân 74, Lukata 14; Tirmizî, Kıyâmet 50) buyurarak insanları faydalı şeyler konuşmaya teşvik etmiştir.

Kur’an’da faydasız söz ve davranışlara da dair bazı bilgiler de verilmiştir: “...*Yine anılan o iyi kullar, asılsız şeylere şahitlik etmezler; boş ve manasız davranışlarla karşılaştıklarında onurluca çekip giderler*” (el- Furkân, 25/72). “...*Onlar, boş söz işittikleri zaman ondan yüz çevirirler ve ‘Bizim yaptıklarımız bize, sizin yaptıklarınız da size; esen kalın; bizim cahillerle işimiz yok’ derler*” (el-Kasas, 28/55) âyetleri ile arzu edilen mü’min kimselerin, fayda vermeyen hiçbir söz ve davranışa yeltenmeyecekleri gibi böyle bir ortamda dahi bulunmamaları gerektiği beyan edilmiştir.

4. âyet: “*Zekâtı verirler.*”

Zekât; sözlükte artma, artırma anlamlarına gelirken fıkıh terimi olarak, belirli bir nisap miktarı mala sahip olan, ergenlik çağına ermiş, akıl sağlığı yerinde hür olan her Müslümanın malından alınan paya denir (Erkal: 2013, XLIV, 197). Zekâtı gerekli şartlara haiz tekâmül sahibi her Müslümanın vermesi farzdır (et-Tevbe, 9/60). Mali bir ibadet olan zekât, hicretin ikinci yılında Medine’de farz kılınmıştır (Erkal: 2013, XLIV, 197). Ehemmiyetine binaen İslam’ın beş şartı içinde yer almaktadır. Kur’an-ı Kerim’de zekâtın farz kılınışı “*Namazı kılın, zekâtı verin, rükû edenlerle beraber rükû edin*”(el-Bakara, 2/43) âyetinde olduğu gibi namazla birlikte, “ *Onları arındırmak ve temize çıkarmak üzere mallarından sadaka (zekât) al*”(et-Tevbe, 9/103) âyetlerinde ifade edilmiştir.

Allah Teâlâ diğer ibadetlerle birlikte zekâtını veren kimselere altından ırmaklar akan cenneti (el-Mâide, 5/12) ve günahlarının bir kısmını bağışlamayı (el-Bakara, 2/271) vaat etmiştir. Zekât ile ihtiyaç sahibi kimselere ulaşmak mümkündür. Böylelikle toplum içerisinde birlik ve beraberlik sağlanır. Mü’min zekâtını vererek malını temizler. Dünyevi hırs ve cimrilik gibi hasletlerden uzaklaşarak cömertlik ve merhamet gibi hasetlere haiz olur.

6. âyet: “*Sadece eşleriyle veya ellerinin altında olanlarla (câriyelerle) yetinirler, bundan dolayı da kınanacak değillerdir.*”

Âyet-i kerimede kadın erkek arasındaki helal ilişkinin evlilik şartı ile olacağı açıklanmıştır. Mü’min kimseler ancak kendilerine helal kılınmış eşleriyle birlikte olurlar, kendilerine haram kılınmış kadınlardan uzak dururlar. Mâturîdî, bu âyetin müt’a nikâhını da ortadan kaldığını ifade eder (Mâturîdî: 2005, X/9).

Nesefî'ye (701/1310) göre bu âyet; kendilerine serbest bırakılanın dışındaki bütün ilişkiler için insanların kınanacağını ifade etmektedir. Bu sebeple, hanımlarına ve cariyelerine karşı avret yerlerini korumazlarsa, onlara kınama da yoktur (Nesefî: tsz., III/742).

8. âyet: “*Yine o mü'minler emanetlerine ve ahitlerine sadakat gösterirler.*”

Emânet kelimesi, “**امن**” kökünden türemiştir. Güvenmek, korkudan emin olmak ve güvenilir olmak anlamlarına gelir (el- İsfahânî: 1997, I, 32). Mü'minin sahip olduğu özelliklerden biri de başkalarının ona karşı güven duyması ve söz verdiği yerine getirmesi gerektiğini bilmesidir. Hz. Peygamber; “*Münafığın alâmeti üçtür: Konuştuğunda yalan söyler, kendisine bir şey emanet edildiğinde ihanet eder, söz verdiği zaman sözünde durmaz*” (Buhârî, “Vesâyâ”, 8; Müslim, “Îmân”, 107) buyruğu ile mü'minde bulunmaması gereken hususları zikretmiştir. Halis bir mü'min, Allah Teâlâ'nın emir ve yasaklarına riâyet ederek, aile hayatında ve iş hayatında insanlara karşı doğru sözlü olup emanetlerini muhafaza ederek hem dünyada hem de âhirette kurtuluşa erer.

9. âyet: “*Namazlarını titizlikle eda ederler.*”

Mü'minlerin özellikleri zikredilirken namaz ibadetinin ikinci kez zikredilmesi bu ibadete verilen önemden dolayıdır. Huşû ve namazın korunması birbirinden ayrıdır. Huşû, namaz içerisinde derin bir saygı halinde olmak iken namazın korunması namazın her bir aşamasına özen göstermek ve tadil-i erkân üzere aksatmadan kılmaktır. Farzlarda, sünnetlerde ve namaz adabında eksiklik olmamasıdır (er-Râzî: 1981, XXIII, 82). Kur'an'da “*Namazlarını devamlı kılanlar,*” (el-Meâric, 70/23) “*Namazlarının gereklerini titizlikle yerine getirenler*” (el-Meâric, 70/34) âyetleri ile namazın korunması hususuna değinilmiştir. Tekâmül sahibi bir mü'minin kurtuluşa ermesi, yerine getirmekle yükümlü olduğu ibadetlerini hakkıyla daimi olarak yapmasıyla gerçekleşir. Namazın devamlılığı ve hakkıyla kılınması; ebedi mutluluğa ulaşılması adına en temel unsurlardandır.

10 ve 11. âyetler: “*İşte vâris olacaklar bunlardır. Firdevs cennetine vâris olacaklar ve orada onlar ebedî kalacaklardır.*”

Namaz kılmak, zekât vermek, namusu korumak, yalan söylememek, emanete ihanet etmemek başta olmak üzere Allah Teâlâ'nın istediği emir ve yasaklara uymak kaydıyla insanların cennete girecekleri ve cennet nimetlerinden ebedi olarak istifade edecekleri

müjdelenmiştir. Taberî Firdevs cenneti hakkında şu ifadelere yer verir; “O kimseler ki, üzüm bağı olan bahçeye varis olacaklardır. Araplar arasında bu bahçe Firdevs olarak bilinir. Mücahid’in dediğine göre *Firdevs* Rumca bir kelimedir. Adn ise cennette bir bahçedir, o kimselerin sarayı o bahçenin içindedir, Allah (c.c.) onu kendi eliyle yaratmıştır, her sabah açılır ve Allah (c.c.) oraya bakar, sonra der ki: “Mü‘minler gerçekten kurtuluşa ermiştir.” İşte o bahçe Firdevs’tir. Allah (c.c.) onu kendi eliyle dikmiştir, sonra o (bahçe) yetişip olgunlaşınca “Mü‘minler gerçekten kurtuluşa ermiştir.” demiştir ve onun kapanmasını emretmiştir. Oraya ne bir yaratık ne de yakın melek bakar (Taberî: 2001, XIV, 13). Mekkî b. Ebî Tâlib’e (ö. 437/1045) göre *Firdevs*, Araplar arasında üzüm bağı olan bir bahçe anlamına gelmektedir. Ayrıca cennetin yüksek bir tepesi, merkezi ve en güzel olan yeridir (el-Mekkî: 2008, VII, 4947). Gazzali’ye göre Allah (c.c.) onları önce felahla (kurtuluşla), sonra da Firdevs cennetine varis olmakla müjdeledi. O’na göre kötü sözlü, yalancı olan ve kalbi gafletle dolu kişi bu sınıra ulaşmaz. Bu yüzden Allah (c.c.) Firdevs cennetine gideceklerin zıddı olan kişiler hakkında şöyle dedi: “Sizi Sekar’a (cehenneme) ne sürükledi? Onlar dediler ki: Biz namaz kılanlardan değildik.” Namaz kılanlar Firdevs’in vârisleridir. Allah’ın (c.c.) nurunu görenler ve O’na kalplerinin yakınlığı ile nimetlenenlerdir (Gazzalî: 1324/1906, I, 171).

Âyetlerde belirtilen vasıfları taşıyan müminler esasen tekâmül sahibi müminler olup bu vasıfları vesilesiyle Firdevs cennetlerine kavuşacakları anlaşılmaktadır. Tekâmül sahibi olmak, Allah’ın (c.c.) her kulundan istemiş olduğu örnek mü‘min olarak yaşamaktır. Hayatı bu minvalde şekillendirmek Kur’an ve sünnet ile mümkündür. Tekâmül sahibi mü‘min, ölüm kendisine geldiğinde, bu nimete kavuşacak ve Firdevs cennetinde sonsuza dek mükâfatlandırılacaktır.

5.2. Mü‘minûn Sûresinde Zina Uyarısı

“*Ama her kim bunun ötesine geçmek isterse işte haddi aşanlar onlardır.*” (el-Mü‘minûn, 23/7). Âyette geçen haddi aşmak ifadesiyle zina kastedilmiştir. Zina, evlilik dışı gerçekleştirilen meşru olamayan cinsel ilişkidir (Esen: 2013, XLIV, 440). Yüce Allah Kur’an’da, zinadan uzak duran kimselerin samimi bir mümin olduklarını ifade etmiş, bu ve benzeri günahları işleyenler için de tövbe etmeyenleri çok büyük bir azabın beklediği hususunda uyarıda bulunmuştur (el-Furkân 25/68-70). Zinanın mü‘mine yakışmayan kötü bir fiil olduğunu göstermek için “*Zinaya yaklaşmayın! Çünkü o hayâsızlıktır, çok kötü bir yoldur*” (el-İsrâ’, 17/32) buyurmuştur. Öyle ki aile hayatına, insanın şeref ve

haysiyetine ve nesebin karışmasına sebep olacak en temel unsur olduğundan dolayı zinayı yasaklamak yerine bu kötü fiile yaklaşılmaması gerektiğini vurgulamıştır. Yine Allah Teâlâ Kur'an'da "Mü'min erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar," (en-Nûr, 24/30) "Mü'min kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar" (en-Nûr, 24/31) âyetleri ile hem kadınların hem de erkeklerin iffetlerini korumaları için uyarılarda bulunmuştur. Kurtuluşa erecek olan mü'min, zinanın her türünden ve bütün sapkınlıklardan uzak durmalıdır. Mukâtil b. Süleyman (ö.150/767) bu hususta her kim helal sınırlarını aşarak harama yönelirse onun zalim olduğu ifade eder (Mukâtil b. Süleyman: 2002, III, 152). eş-Şâfi'î (ö.204/820), erkeğe sadece nikâhlı eşi ve sağ elinin maliki (yani savaşta elde edilen esirlerden sahip olunan cariyeler) dışında cinsi münasebetin helal olmadığını, buradaki haddi aşma çerçevesinin bu sınırları geçmek olduğunu söyler (eş-Şâfi'î: 2002, III, 1098). Bir insan eşi veya sahip olduğu cariyesi dışındaki kimseler ile cinsel ilişki fırsatı ararsa doğru yoldan sapmış ve haddi aşmış olacaktır (Taberî: 2001, XXIII, 617).

Haddi aşanlar, olumsuz etkileri ve zararları saymakla bitmeyen zina fiiliyle büyük günaha girerek sağlam bir toplum oluşmasına da bir set vurmaktadırlar. Günümüzün en büyük problemlerinin belki başında gelen zina, kendilerini modern olarak tanımlayan bazı kimselerin cinsel özgürlük nidaları ile her geçen gün normalleşmektedir. İnsanın haysiyetine uymayan bu birliktelikler, toplumun hem fiziki hem de manevi olarak hastalanmasına neden olur. İnsan bedeni, Yüce Allah'ın bir emanetidir. Bu emanete sahip çıkabilmenin yolu, İslama sınımsız sarılmaktır. Tekâmül sahibi bir insan yaratılışın bir ihtiyacı olan cinsel ilişkiyi meşru yol olan nikâh ile gerçekleştirir ve helal dairesinden çıkmaz.

5.3. Mü'minûn Sûresinde Neslin Korunması

"İffetlerini korurlar." (el-Mü'minûn, 23/5). Âyette geçen "فُرُوجٌ" kelimesi sözlükte iki şey arasındaki yarık ve iki bacak arasına denilmiştir. Bu kelime daha çok edep yerlerini ifade etmek için kullanılmıştır (el- İsfahânî: 1997, II, 485). Kur'an'da "İffetini koruyan" (el-Enbiyâ, 21/91), "İffetlerini korusunlar" (en- Nûr, 24/31), âyetleri ile edep yerlerinin (iffetin) muhafazasına işaret edilmiştir.

İffet, insanların dünyevi zevk ve arzulara karşı aşırı derecede düşkün olmasını engelleyen bir ahlâkî yapıdır. Olgun bir Müslüman olmak için dikkat edilmesi ve korunması gereken en önemli unsurlardan biridir. İnsanların edep ve hayâ gibi faziletlerle kendisini

donatmasını sağlar. Tam anlamıyla iffet sahibi bir kimse olabilmek için elin, dilin, gözün, kulağın ve genel itibarla bütün bedeninin ahlaka aykırı her türlü davranıştan uzak tutulması gerekir (Çağrı: 2000, XXI, 506-507). Hz. Peygamber insanların cennetin nimetlerinden faydalanmaları için iffetlerini korumaları gerektiğini; “*Kim bana, dil ve namusu konusunda güvence verirse, ben de ona cennet için kefil olurum*” (Buhârî: “Rikak” 23) ifadesiyle dile getirmiştir.

Taberî’ye göre; “*iffetlerini korurlar*” ifadesi ile kastedilen, mahrem yerlerin korunmasıdır. Ayrıca burada hitap erkeklere yapılmıştır. Erkekler, mahrem yerlerini, zinadan ve Allah’ın (c.c.) haram kıldığı her olumsuzluktan korurlar. Yani onlar, Allah’ın haram kıldığı her şeyden korunurlar ve onları yapmaktan uzak dururlar. Ancak, eşlerine ve sahip olduğu cariyelelere karşı koruma zorunlulukları yoktur (Taberî: 2001, XXIII, 617; Taberî: 2001, XVIII, 276).

İffetin korunmasıyla toplum içerisinde ortaya çıkma ihtimali olan nesep karmaşasına da mani olunur. Nesep kelimesi Kur’an-ı Kerimde üç yerde geçmektedir (Abdülbaki: 1364/1944, 698). Ayetlerde nesep kelimesi; Allah Teâlâ’nın yaratmaya dair kudretini (el-Furkan, 25/54), kıyamet koştüğünde akrabalık bağının artık kişilere fayda vermeyeceğini (el-Mü’minun, 23/101) ve soy bağını (el-Sâffât, 37/158) ifade etmek için kullanılmıştır. Tekâmül sahibi bir Müslüman olma yolunda insanların soy bağına ehemmiyet vermesi son derece önem arz etmektedir.

İffetin korunmasından yola çıkarak nesil, nesep ve aile ilişkilerine en büyük zararı veren, kişisel buhranlara ve toplumsal çöküşlere zemin hazırlayan eşcinsellik ve onun etrafında oluşan yapılanmalara karşı genç nesilleri ve aile kurumunu korumak adına tedbirler almak önemlidir. Yine günümüz de teknolojinin gelişmesine paralel olarak, iletişim kurma adına birçok dijital mecra ortaya çıkmıştır. Sosyal medya denilen iletişim ağlarında para kazanmak amacıyla bedenini sergileyen, cinsel sapkınlıklarını alenen göstermek isteyen veya bilinçli olarak genç yaşlı demeden toplumun ahlak yapısını bozmak isteyenler mevcuttur. Bu hususta ebeveynlerin çocukları denetimi gerekmektedir. (Çağrı: 2000, XXI, 506).

İffetin korunması sadece zina fiilinden uzak durmakla ilgili de değildir. Konumuzla alakalı olarak Nur suresi 30 ve 31. âyetlerde mü’min erkeklerin harama bakmamaları ve iffetlerini korumaları istenirken kadınların da harama bakmamaları, iffet yerlerini muhafaza etmeleri istenmiştir. Harama bakmayarak insan iffet ve namusunu, zinaya

sebepler olacak her türlü durumdan koruyabilir. Hz. Peygamber (s.a.v)'in de “*Âdemoğluna zinadan nasibi takdir olunmuştur. O buna mutlaka erişir. Gözlerin zinası bakmak, kulakların zinası dinlemek, dilin zinası konuşmak, elin zinası tutmak, ayakların zinası yürümektir. Kalbe gelince o, arzu eder, ister. Üreme organı ise, bunu ya gerçekleştirir, ya da boşa çıkarır*”(Buhârî: “Kader” 9) beyanı ile iffet ve namusu korumak adına hem bedensel hem de zihinsel olarak insanların kendilerini zinanın her türünden uzak tutmaları gerektiğini dile getirmektedir. Müslüman bireylerin kâmil bir mü'min olma yolunda bütün benliğiyle iffetli olması gerekir.

Müslüman kadın ve erkeğin iffetlerini muhafaza etmelerini sağlayacak en etkili yollardan bir tanesi sahih bir nikâhla gerçekleşen evliliğdir. Nikâh; aralarında herhangi bir evlenme engeli bulunmayan kadın ve erkeğin geçici olmaksızın hayatlarını birleştirmelerini sağlayan akittir (Atar: 2007, XXXIII, 112). Nikâhın geçerli olması için rükün ve şartlarına riayet edilmeli ve aynı zamanda haram olarak nitelendirilen ve aile kurumuna zarar vermeye sebep olabilecek, kadını değersizleştiren ve caiz görülmemeyen nikâh türlerinden uzak durulması gerekir (Atar: 2007, XXXIII, 112-117). Hz. Peygamber (s.a.v) de insanların evlilik sayesinde zinadan uzaklaşarak iffetlerini ve namuslarını muhafaza edeceklerini ifade etmiştir (Buhârî: “Nikâh” 2). Evlilik ile insanlar şehvet duygularını dizginleyerek iffetlerini koruyabilirler. (Beşer: 2010, XXXVIII, 476). Bu noktada Hz. Peygamber (s.a.v) “*Cehennem şehvet perdesiyle örtülmüştür. Oraya şehvetlerle girilir. Cennet de nefsin hoşlanmadığı ibadetlerle korunmuştur*” (Buhârî: “İsti'zan” 103; “Rikak” 2) buyurarak tekâmül sahibi olunabilmesi, neslin ve nefsin muhafaza edilmesi için uyarılarda bulunmuştur.

Netice itibariyle iffetin korunması, neslin korunmasının ana etkenlerindendir. İffet sayesinde sağlıklı ve meşru aile fertlerinden meydana gelen nesil çoğalır. İffet, insanı yüceltir, olgunlaştırır ve kemale erdirir. Dolayısıyla edep ve hayâ ile süslenen bir kişi ailesini, aileler toplumu, toplumlar da nesli ıslah edecek ve koruyacaktır.

SONUÇ

İnsanlık, Hz. Âdem'in (r.a) ve Hz. Havva'nın (r.a.) yaratılışından sonra kadın ve erkeğin birlikteliği ile çoğalmıştır. Bu durum, aileleri, aileler toplumları ve nesilleri oluşturmuştur. İlk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem (a.s.) ve sonrasında gelen tüm peygamberlerin gayesi, İslam dinini yaymak, İslam'ın istediği şekilde tekâmül sahibi bir mü'min olmayı öğretmektir. Tekâmül sahibi bir insan, Yüce Allah'ın istediği şekilde

örnek bir mü'min olan, üstün ahlâklı, dinin ve neslin korunmasında muhafız görevi üstlenen insandır. Bu durum ise ancak Kur'an'ı ve sünneti hayatın her anında yaşamakla mümkündür. Neslin korunması için toplumdaki fertlerin kendilerini ve ailelerini daha sonra da toplumu muhafaza etmeleri gerekmektedir. Bunun gerçekleşmesini de İslâm âlimleri beş önemli ilkeye bağlamıştır. Zarûrât-ı hamse diye adlandırılan bu ilkeler, dinin kolaylıkla yayılmasını, başta insanların, ailenin ve neslin korunmasını amaçlamıştır. Zarûrat-ı hamse (aklın, canın, malın, neslin ve dinin korunması) ilkelerine uyulduğunda, Allah'ın (c.c.) rızasına uygun bir hayat yaşanacak ve razı olunan kullar arasına girilecektir. Tüm bu çabalar, insanın tekâmül üzere yaşaması, o mertebeye ulaşması içindir. Tekâmül, insanın manen ve ruhen ulaşacağı son noktadaki örnek mü'mini tavsif eden bir sıfattır. İnsan zaten yaratılışı itibariyle yaratılanların en güzeli ve en şerefli olduğu için, ahsen-i takvim mertebesine ulaşma çabası içerisinde, olgunlaşma, tekâmüle erme gayretiyle hayatını idame ettirmelidir.

Allah'ın (c.c.) rızasına uygun yaşayan, Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünneti ile hemhal olan bir mü'min, kemâle erme yolundadır. Kemâle eren kişi de iman eden, sâlih ameller peşinde koşan, ahlâki değerleri üst seviyede olan yaratıcı ve yaratılanı en güzel şekilde tanıyan kişidir. Çalışmamızda da zikrettiğimiz tüm bu vasıflar, insanın tekâmüle ulaşması, tekâmül sahibi olması içindir. Bu vasma ulaşmanın birçok yolu bulunmakla birlikte, bu hususta nesli korumanın da önemli etkenlerden biri olduğu muhakkaktır.

Meşru evlilik üzere kurulan bir yuvada güzel ahlâk ile yetiştirilen çocuklar, neslin korunmasının temel taşlarındandır. Allah'ın (c.c.) helal gördüğü yollarla meşru ilişkiler kurma ve çoğalma, mü'minlerin izlediği yoldur. Bu yolda olan kişiler, tekâmül sahibi kişilerdir. Allah'ın (c.c.) emirlerine aykırı birliktelik ve zina ile çoğalma yoluna gidenler, zaten O'na (c.c.) isyan içerisinde olduklarından, tekâmül sahibi olmaları da mümkün değildir. Mü'minûn sûresinde, bu minvalde yaşayan örnek kişilerden bahsedilir. Makalemizin de bağlamını oluşturan ilk on bir âyette, tekâmül sahibi, Allah'ın (c.c.) rızasının olduğu örnek mü'minlerin özelliklerinden bahsedilmiştir. On birinci âyette de onların ulaşacakları Firdevs adı verilen cennetin en güzel kısımlarından birisi zikredilmiştir.

Sonuç olarak kişi, Allah'ın (c.c.) emirlerine uyduğu, Kur'an'a ve Hz. Peygamber'e

bağlandığı takdirde, başta kendi hayatını İslam üzere yaşamaya başlar. Bu durum, kişinin hayatının güzelleşmesine vesile olur. Bir kimsenin kendi hayatı güzelleştiğinde, mutluluğu ve psikolojisi de olumlu yönde artar. Mutlu bireyler ve sağlıklı psikolojiler örnek ailelerin oluşmasını sağlar. Toplumda yer alan ahlâk sahibi, mutlu, güvenilir, psikolojisi düzgün aileler, toplumun da huzurlu olmasına, düzenin bozulmadan ilerlemesine, güven ortamına vesile olur. Bu ortamda ve toplumda yetişen nesil de sağlıklı, ahlâklı, örnek mü'minlerin yetiştiği nesil olur. Dolayısıyla, bir insanın tekâmül sahibi olabilmesi için, bu seviyeye erişmiş bir nesil ile yaşamayı, bu ahlâkta insanlarla bir araya gelmesi, bu ortamda kendisini yetiştirmesi gerekmektedir. İstisnai durumlar her zamanda ve dönemde görülmektedir. Ancak neslin korunması, tekâmül sahibi olunabilmesi için çok önemlidir.

KAYNAKÇA

Abdülbaki, Muhammed Fuat. *El Mu'cemü'l Müfehres Li Elfazi'l Kur'ani'l Kerim*, Kahire: Daru'l Hadis, 1944.

Atar, Fahrettin. "Nikâh", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: 2007.

Bayar, M. "Neslin Korunması İlkesinin Kapsamına Dair Bir İnceleme", *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2020.

Bayrakdar, M. "Tekâmül Nazariyesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: 2011.

Bebek, A. "Felâh", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: 1995.

Bedir, L. "Kur'an'da Yer Alan أعمى (A'mâ) Kelimesi Çerçevesinde Manevi Körlük" *Hikmet Yurdu*, Yıl: 10, C: 10, Sayı: 20, Ocak – Haziran, 2017/2, ss. 197 – 212.

Beşer, Faruk. "Şehvet", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: 2010.

Boynukalın, E. "Makâsidü's-Şeria", *DİA, TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara: 2013.

Buhârî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İsmâ'îl. *el-Câmi'u'l-Musnedu's-Şahîhu'l-Muhtaşar*. nşr. Muhammed Fu'âd 'Abdulbâkî. I. Cilt. Riyad: Dâru's-Selâm, 1419/1998.

Cürcânî, Ş. S. *Mu'cemu-t Ta'rifat*, Kahire: Fazilet Yay. 1403/1982.

Çağrı, M. "İffet", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: 2000.

Çalış, H. "Zaruret", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: 2018.

- Demirci, M. *Mevlâna'dan Düşünceler*, Konya: 2006.
- Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî. *Tefsîrû'l-Ḳur'âni'l-'azîm*, Kâhire: Mektebetü evlâdu's-şeyh li't-türâs, 2000.
- Ebüssuûd Efendi. *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, tsz.
- el-Bikâî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Rubât el-Hırbâvî. *Nazmü'd-dürer min fî tenâsübi'l-ây ve's-süver*, Kâhire: Dâru'l-kütübi'l-İslâmî, tsz.
- el-Ferâhidi, H. Ahmed. *Kitâbu'l- A'yn Muretteben A'le Hurûfil Mu'cem*, Beyrut: Dâru'l-Kütübil- 'İlmiyye, 2003.
- el-İsfahânî, M. R. *El-Müfredat fî Garibi'l-Kur'an*, Mektebet'ü Nizâr Mustafa el-Bâz, Mekke: 1997.
- el-Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *en-Nüket ve'l-'uyûn*, Beyrut: Dâru'l- Kütübi'l- 'İlmiyye,; tsz.
- el-Mekkî, M. *el-Hidâye ilâ Bulûğî'n-Nihâye*, nşr. eş-Şâhid el-Bûşîhî, Mecmu'atu Buḥûşî'l-Kitâb ve's-Sunne, 2008.
- en-Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medârikü't-Tenzîl Ve Hakâiku't-Te'vîl*, Riyâd: Mektebetü Nizar Mustafa el-Bâz, tsz.
- en-Nisâbûrî M. K. *el-Musnedu's-Şâhihu'l-Muhtaşar bi Nakli'l-'Adl 'ani'l-'Adl ilâ Resûlillâh*, Kahire: Dâru't-Te'sîl, 2014.
- Erkal, M. "Zekât", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: 2013.
- er-Râzî, H. F. *Tefsir-i Kebir ve Mefâtihi'l-Gayb*, Beyrut: Dâru'l Fakir, 1981.
- Esen, H. "Zina", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: 2013.
- ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf 'an ḥakâ'iki gâvâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eḳâvîl fî vücûhi't-te'vîl*, Riyâd: Mektebetü'l-abîkân, 1998.
- ez-Zühaylî, Vehbe. *et-Tefsîru'l-münîr*, Dımaşk: Dâru'l-fikr, 2009.
- Gazzâlî, M. M. *İhyâ'u 'Ulûmi'd-Dîn*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1324/1906.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelüsî. *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, Beyrut: Dâru'l-

Kütübil- 'İlmiyye, 2001.

İbn Ebî Şeybe, Abdullâh, *el-Musned*, nşr. 'Âdil b. Yûsuf el-'Azzâzî, Aḥmed b. Ferîd el-Mezîdî, Riyad: Dâru'l-Vaṭan, 1971.

İbn Mâce, Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. Yezîd el-Ḳazvînî. es-Sünen. nşr. Heyet. II Cilt. Kahire: Dâru't-Te'sîl, 2015.

İbni Ebû Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *Tefsîrû'l-Ḳur'âni'l-'azîm*, Riyâd: Mektebetü Nizar Mustafa el-Bâz, 1997.

Karaman vd., H., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Ankara: DİB Yayınları, 2020.

Komasyon, *el-Mu'cemü'l-vasît*, Kahire: Mektebetü's-Şurûki'd-Devliyye, 2004.

Ḳurṭubî, M. A. *el-Câmi' li-Âḥkâmi'l-Ḳur'ân*, nşr. Hişâm Semîr el-Buḥârî, Riyad: Dâru 'Âlemi'l-Kütüb, 2003.

Mâturîdî, M. M. *Te'vilâtu Ehli's-Sunne*, nşr. Mecdî Bâsellûm, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1426/2005.

Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. nşr. 'Abdullâh Maḥmûd Şeḥâte. Beyrut: 1423/2002.

Muslim, Ebû'l-Ḥuseyn Muslim b. el-Ḥaccâc el-Ḳuşeyrî en-Nîsâbûrî. *el-Musnedu's-Sahîhu'l-Muḥtasar bi Nakli'l-'Adl 'ani'l-'Adl ilâ Resûlillâh*. nşr. Heyet. Kahire: Dâru't-Te'sîl, 2014.

Padak, M. <https://www.muratpadak.com/kuranda-muminlerin-ozellikleri-2>. Erişim: 09.05.2024

eş-Şâfi'î, M. İ. *Tefsîru'l-'İmâm eş-Şâfi'î*. nşr. Ahmed b. Mustafa el-Ferrân), Suudi Arabistan: Dâru't-Tedmuriyye, 1427/2006.

Şener, M. "Huşû", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: 1998.

Ṭaberî, A. Y. *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli 'Âyi'l-Ḳur'ân*, nşr. 'Abdullâh b. Abdilmuḥsin et-Turkî, Kahire: Dâru Hicr, 2001.

TDK, <https://sozluk.gov.tr/?ara=tek%C3%A2m%C3%BC1>, Erişim: 09.05.2024

TDK, Nesil, <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim: 09.05.2024

TDK, <https://sozluk.gov.tr/?ara=tek%C3%A2m%C3%BC1>, Erişim: 09.05.2024

Tirmizî, Muhammed b. İsâ b. Sevre. Sünenü't-Tirmizî. nşr. Dr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Dâru- Garbi'l-İslam, 1996.

Topaloğlu, B. "Mü'min", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara: 2020.